

úprava něco docela odlišného od poměrů našich, při čemž sluší ihned dodat, že úprava naše a německá, tkvící v překonaném názoru na boj tříd, je kulturně zaostalejší.

V kapitole nadepsané *Economica Corporativa* je předvedena řada názorů italských teoretiků na korporální řád a na reflexy, které tato úprava hospodářských poměrů má na jednotlivce, i jak se jeví vůči liberalistickým teoriím středoevropských demokracií. V této kapitole je zvláště zajímavé líčení vývoje povinných konsorcií (kartelů). Je tu dobře patrné, jak duchovní vůdcové fašismu předběhli vývoj celé Evropy, neboť nové kartelové zákony v Německu, v Polsku i u nás obsahují již zřejmé náznaky nuceného kartelování, provádějí tedy věc, kterou fašismus uskutečnil v nejširším rozsahu. — Autor cituje v této kapitole také některé názory Mussoliniho, avšak zdá se, že vyvolené citáty k látce, o kterou jde, docela nepřiléhají. Bylo již poukázáno k tomu, že korporativismus a fašismus jsou dvě věci samostatné. Jestliže tedy jsou citovány názory Mussoliniho na demokracii v souvislosti s výklady o korporativním hospodářství, mohl by míti čtenář dojem, že korporativismus nemá v demokracii možnosti vývojové. To však by nebylo správné. Ostatně autor sám na str. 108 cituje mínění d'Ambrosia, z něhož dobře vyplývá, že korporativní řád není nutnou součástí fašistického státního zřízení. Sám pak v závěrečné kapitole vyslovuje se přímo pro korporativní myšlenku v našem demokratickém státním zřízení, čímž dal na jevo zřetelně, že nesouhlasí s fašistickým tvrzením, jakoby korporativismus bez fašismu byl neuskutečnitelným. Autor zabývá se dále výsledky činnosti fašismu v uplynulých 10 letech. Statistická čísla čerpaná z italských pramenů jsou vesměs velmi zajímavá a důležitá. Pro finanční hospodářství Italie je dnes ovšem již možno nalézt v české literatuře zevrubnější poučení u Dražka v *Zahraniční politice* 1933.

V závěru knihy projevuje Mayer názor, že by bylo lze i v naší demokracii uskutečnit do jisté míry hospodářský korporativismus. Vyslovuje se zejména pro zřízení hospodářského senátu, pokládaje překážky v tomto směru za překonatelné. Ostře odsuzuje řešení hospodářských otázek politickými institucemi a upozorňuje, jak takováto metoda vede ke zhoršování poměrů a na konec k ohrožování demokracie.

Mayerova kniha zasluhuje plnou měrou, aby byla čtena. Poznámky, které jsem k ní připojil, nemají nijak snižovati její hodnotu. Političtí činitelé našeho státu by podstatně rozšířili svůj obzor, kdyby se odhodlali s vývody Mayerovými se seznámiti.

Doc. Dr. Jiří Havelka.

EDWARD A. FILENE: BLAHOBYT V DNEŠNÍM VĚKU STROJŮ. Vydalo nakladatelství „Orbis“ v Praze. Praha 1933, stran 255 za Kč 20.—.

Spisy Edwarda A. Filene, moderního a úspěšného podnikatele a vynikajícího národohospodáře amerického, těší se i u nás značné pozornosti. A vším právem; neboť přinášejí množství materiálu k přemýšlení, což je dělá živoucími. Platí to zvláště o knize přítomné, která hlásá a dokazuje, že je nutno udržovati nerušenou výměnu statků mezi všemi národy, aby obchod a průmysl byly zachovány v rovnoměrném chodu, že pro udržování a šíření blahobytu jest nezbytné vypláceti mzdy a platy pokud možno největší a že životní úroveň má stoupati, poněvadž pouze v ní záleží klidný vývoj lidstva a jeho osvěty.

Filene vychází ze skutečnosti, že jsme přišli do nového světa, že uspořádání světa, v němž jsme kdysi žili, nevyhovuje už našim potřebám; rodí se nová lidská společnost, v níž chce člověk žít život úspěšný, t. j. především život uvědomělý, jemuž skýtají smysl

pouze kultura, umění a idealismus, náboženství a duchovní povznesení. Materiální úspěch je podle autora jen proto významný, protože umožňuje tyto ostatní stránky lidského vývoje. Žijeme ve věku strojů, k jejichž využití je dosud nejučinnější vynalezenou metodou hromadná výroba, která prospívá jak zaměstnavatelům, tak i dělnictvu a konsumentům, která, ať se nám to líbí či nelíbí, musí zničit starý třídní systém sociální a musí organisovati celé hospodářské ústrojí pro hospodářské dobro mas. V hromadné výrobě má hlavní slovo konsument; kupuje, co chce, a výrobci, kteří vědecky nezjistili, čeho dostatečně velký počet lidí potřebuje, nemohou dosáhnouti úspěchu. Obchodní nezbytností hromadné výroby pak je přinést vyšší mzdy, přivodit kratší pracovní dobu, nízké ceny a vyšší životní úroveň. Nový pořádek musí si najít také novou mravnost, založenou na porozumění lidským vztahům a na praktičtější kontrole dlouho tísněných lidských impulsů. Při tom umožní hromadná výroba člověku udělati svět ještě krásnějším.

Úkolem obchodu je podle Fileneho uspokojovati a zásobovati lidské potřeby a nikoli podporovat nějaké bohem udělené právo k vydírání konsumentů, právě jako úkolem vlády je zajistit spravedlnost a pořádek a nevnucovati občanům nějaké božské právo na vladaření. A domnívá-li se obchod, že může vydělávati na výrobě zboží, které příliš vysokou cenou je konsumentu nepřístupné, pak je osud tohoto obchodu zpečetěn. Při tom nutno nepouštěti se zřetele, že peníze samy o sobě nejsou ničím, že jsou jen prostředkem výměny, a není-li jich používáno k tomu, čemu slouží, přestávají býti penězi. Peníze nejsou bohatstvím, jsou pouze jeho symbolem. A peníze, jež nekolují, jsou v nejlepším případě symbolem nepoužívaného bohatství. Ale dolar odcházející je symbolem přicházejícího bohatství. „Účelem obchodu je přinést lidem bohatství — vyrobiti a rozdělit všemu lidstvu věci, které lidstvo svou nově nalezenou silou může organisovaně vyráběti jen tehdy, bude-li je moci organisovaně kupovati a jich užívat“ (str. 36). Aby se tak mohlo státi, rozhodla se hromadná výroba definitivně vytvářet a rozdílet hromadnou kupní sílu, t. j. poznala obchodní nezbytnost vysokých mezd, nízkých cen, kratší pracovní doby, více volného času a vyšší životní úroveň pro všechny. Má-li však býti výroba levnou, musí se jí dostati i levného financování; a právě jako drahá výroba a drahá distribuce se ukázaly nevýnosnými, všechny finanční praktiky, které nesměřují k prospěchu konsumenta a neumožňují jeho dolaru, aby pronikal dále a dále, musejí se nakonec ukázati nevýnosnými.

Zájem výrobce i konsumenta vyžaduje, aby z výroby i distribuce vymizelo veškeré plýtvání. Kde je malá výkonnost, tam je i plýtvání, neboť peníze se vydávají bez dosažení maximálních výsledků. Největším plýtváním jest však podle autora nezaměstnanost, jež jest naprostou ztrátou, protože vůbec nevytváří bohatství. Lék proti ní není v dělení práce, rozdělení práce všem, kterou dnes konají ne všichni, nýbrž v organisování výroby a distribuce větší majetnosti. Toho lze dosáhnouti jednak organisací nových průmyslů, jednak použitím techniky hromadné výroby v běžných průmyslech, tak aby tyto mohly uspokojovati potřeby širokých mas místo omezeného počtu zákazníků. Nezaměstnanost jest způsobena špatným myšlením, zvláště špatným myšlením obchodním. „Je zaviněna neschopností podnikatelů vésti podniky úspěšně a pochopiti, že zisky tryskají z organisování lidské síly, aby vyráběla, čeho masy lidu potřebují, a dodávati je masám za cenu, kterou široké vrstvy mohou a ochotně chtějí platit“ (str. 68). Poznalo se, že podnikání se může setkati s úspěchem pouze tehdy, když tvoří úspěch i pro všechny a že největší hrubý zisk může rovněž vzejít jen z největší všeobecné služby.

Nejen že musí býti zaměstnání pro každého z nás, ale zaměstnání, které tvoří bohatství, zaměstnání, které nejen rozmisťuje dosavadní bohatství, ale které úspěšně rozděluje stále se zvětšující zdroj bohatství, které se ustavičně uvolňuje lepším strojním zařízením a lepšími metodami výrobními a prodejními.

Soustava moderního podnikání činí celý svět společnou jednotkou, všichni jsme „členy jeden druhého“, žádný jednotlivec ani skupina nemůže býti nezávislá na ostatních; jsme vzájemně závislí a musíme, chceme-li vyjádřiti svou pevnou vůli k životu, oddati se z celého srdce vzájemné službě. Chce-li míti podnikání úspěch, musí sloužiti masám, a to zase nikoli jenom masám ve vlastních hranicích, nýbrž širokým vrstvám lidu na celém kupujícím světě. Objev, že se vyplácí poskytovat službu a že se nejvíce vyplácí poskytovat největší možnou službu největšímu možnému počtu lidí, převrací nyní od základu nejenom obchod, nýbrž i celý svět, v němž žijeme. „Právě jako instituce rodiny vytvořila většinu lidských vlastností, které považujeme za nejcennější, a právě jako instituce státu vytvořila patriotismus a širší lidské svědomí, tento nový obchodní pořádek vytváří širší loyaltitu, vědomí jednotnosti všeho lidstva a nutí už lidskou sobeckost, aby pracovala nesobecky pro všeobecné dobro ve světovém měřítku. Světový mír není již snem, který má býti splněn v dálné budoucnosti, až lidská přirozenost nebude už svázána zákony, které ji ovládají. Ani už není choulostivou výhodou dočasně získanou diplomatickým smlouváním. Světový mír je logickým cílem druhé průmyslové revoluce, a to nikoli chladný, negativní, ozbrojený mír, ale mír trvalý a udržovaný všelidským porozuměním a zkušeností s osvícenou sobeckostí“ (str. 78).

Instituce výměnného obchodu vyrostla podle autora z instituce rodinné, neměla však hospodářských zásad rodiny. Pouze s příchodem hromadné produkce bylo možno v obchodě užiti hospodářských zásad, podle nichž byla organisována rodina; teprve pak bylo možno nahradit zásadu kšeftaření pravidlem služby, neboť hromadná výroba jest výrobou pro široké masy. V jednom směru je hromadná výroba historickým vítězstvím rodiny — vítězstvím zásady organisace pro všeobecnou službu nad zásadami, podle nichž se obchod pokoušel jednat a o nichž klasičtí národohospodáři se domnívali, že to jsou národohospodářské zákony. A jak se to má s politikou? Politická vláda je vládou názorů, úspěšné řízení podniku je vládou fakt. Politická vláda nejen je vládou podle názorů, ale ona jí musí býti, neboť nebyl aspoň dosud nalezen způsob, jenž by zajistil v politice vládu přesně podle fakt; rovněž nelze nalézt ve struktuře politiky podle autora nic, co by zaručovalo, že si lidé vyberou nejmoudřejší a nejlepší vůdce. Ale v odboru podnikání lidé si skutečně volí vůdce nejmoudřejší a nejlepší; nevolí podle toho, co jim kandidáti slibují, že vykonají v budoucnosti, bude-li jim k tomu poskytnuta moc, nýbrž volí vždycky jen podle toho, co kandidáti už vykonali, a svěří vůdcovství určitému kandidátovi jen tehdy, jestliže to, co vykonal, se osvědčilo jako úspěšné. Hromadná výroba je tudíž v nejlepším slova smyslu demokratickou. „A protože naše bohatství a blahobyt určují správné řízení věcí více než řízení státu, lze míti za to, že můžeme zapomenout na politiku a prostě se věnovat obchodu v pevné víře, že výsledkem bude sociální pokrok“ (str. 102). Prvním výsledkem úspěšné hromadné výroby musí ovšem býti podle autora ustálení konstituční vlády.

Proti socialismu a komunismu má Filene jedinou námitku, že jsou chybné. Myslí, že přátelé i nepřátelé socialismu a komunismu uznají, že obojí jsou výsledkem třídního myšlení. Nejvášnivější odpůrci socialismu a komunismu jsou právě tak obětí třídního myšlení jako socialisté a komunisté sami. Zdá se, že si nepřejí zrušení třídního myšlení,

nýbrž jen to, aby bylo pracujícím třídám znemožněno třídně myslet, kdežto privilegované třídy aby mohly i nadále smýšlet třídně. „Ve skutečnosti, kdyby široké masy dělnictva v kterékoli civilizaci opustily třídní myšlení a nahradily je skutečným nalézáním fakt, zničily by všechny třídy a všechny třídní výsady mnohem bezohledněji, než nejbezohlednější diktatura proletariátu kdy jaké zničila. Přestaly by mrhati časem v boji proti ziskům. Místo toho by se spojily k takovému boji proti plýtvání, že by každý dosáhl trvalé hospodářské jistoty vynakládaje tak málo času a úsilí, že soukromé jmění by pozbylo své historické moci a lidé by se již nezajímali o hromadění osobního jmění, právě jako teď nemají zájmu o to, aby točili vodu z kohoutů a dávali ji do věder ve svých bytech“ (str. 104). Tak zvaní komunisté, většinou z řad nezaměstnaných, nestojí podle autora konec konců o komunismus, nýbrž chtějí vyšší životní úroveň, chtějí hospodářské zajištění, chtějí přátelskou společnost, v níž se nebudou moci nikoho doprošovat o výsadu vydělávání na živobytí, ale v níž vydělávání na živobytí bude tak zjednodušeno, že je každý bude moci konat a většinu lidské energie bude možno věnovati na dosažení bohatšího života. Dostává-li se lidem těchto věcí, jsou úplně imunní proti komunistické agitaci. Skutečnou vadou socialismu a komunismu jest podle autora, že nejsou založeny na lidské přirozenosti, jaká skutečně je, ani na lidské společnosti, jakou opravdu je. Jsou založeny spíše na lidské touze po spravedlnosti a na pojetí společnosti, které už není udržitelné. Kdyby lidská přirozenost byla jiná, než vskutku je, bylo by snad možno dosáhnouti sociální spravedlnosti, ale lidská přirozenost, byť si sebe více stěžovala na nespravedlnost, zdá se převážně sobecká. Naproti tomu hromadná výroba, zapřahajíc lidské sobectví do nejširší možné služby lidem, dosahuje sociální spravedlnosti, ale nemůže se zastaviti u tohoto výsledku, jak dovozuje Filene. Zruší nezaměstnanost, protože musí; bude vypláceti větší a větší mzdy, protože sobecky musí; a nezbytně zorganizuje celý svět ke snaživé spolupráci pro nejvyšší možnou službu všem lidem na celém světě, aniž musí čekat, až nastane nějaká velká změna lidské přirozenosti. „A výsledkem toho musí býti úplnější a dynamičtější výraz společenského charakteru lidského života, než o jakém se kdy socialistům a komunistům snilo“ (str. 114).

Pokud jde o otázku cel, upozorňuje Filene správně, že kupní sílu nelze zvětšit ani zvětšením cel ani jejich snížením; lze ji zvětšit především jen tehdy, zvětší-li se produkce bohatství, to jest, kdyby bylo použito lepších metod zlevňujících výrobní náklady. Chce-li se však průmysl se ziskem zbýti této zvětšené výroby, musí rozdíleti více kupní síly, zvláště většími mzdami, aby široké masy mohly jeho výrobky kupovat. Hromadná výroba je podle autora nejúspěšnější formou produkce a proto musí vládnouti; než hromadná výroba, nepotřebujíc ani trochu ochrany proti staromódní, špatně platící výrobě, vyžaduje, aby široké vrstvy lidu ve všech zemích měly více kupní síly, a proto žádá, aby její konkurenti si také osvojili nejúspěšnější metody, podmiňující malé výrobní výdaje. Hromadná výroba se nemůže zastavit u státních hranic. Musí vyrábět a rozdílet víc a více bohatství a kupní síly a musí podporovati výrobu a distribuci většího bohatství a kupní síly ve všech dílech světa. Hromadná výroba vyžaduje blahobytu všech; nejen dělníků, konsumentů a podniků ve vlasti, nýbrž prosperitu a z ní plynoucí kupní sílu všech ostatních národů. S tím souvisí otázka světového míru. Podle autora světový mír ve strojové civilizaci, v níž žijeme, nezávisí na tom, jak si budeme opravdově přát míru, ani na tom, pro co se svět politický rozhodne, ale jak stroje budou moci světu opatřovati hospodářské nezbytnosti. Je jisto, že hospodářský systém, který dosud na světě převládal, činil válku nevyhnutelnou, a že systém, který nyní začíná převládat,

snaží se o mír. „Budeme-li mítí druhou světovou válku či nikoliv, závisí pouze na podnikání; nikoli však na tom, zdali si podnikání přeje míru či války — neboť dnes není sporu o tom, čeho si podnikání žádá — ale na tom, jak brzy vůdčí činitelé průmyslu a obchodu nahradí svoje tradicionelní myšlení nalézáním fakt“ (str. 128). Hromadná výroba zachovává mír s každým i se svou konkurencí. „Hromadná výroba jedním slovem obsáhne celý svět, sloužíc celému světu. Nevyřazuje nikoho a nemůže jej vyřazovat ze svých výhod. Ničí antagonismus konsumentů, činíc ceny co nejlevnějšími, a ruší nespokojenost dělníků, zvyšujíc mzdy na nejvyšší možnou míru; a zeslabuje všechny pohnutky k válce, činíc světovou výměnu zboží pro všechny co nejvýnosnější. Ničí pouze strach, nenávisť a tradice, které znemožňují národům spolupráci. Nemění lidskou přirozenost, ale skýtá sobecké lidské povaze možnost, kterou dříve nikdo jasně neviděl, aby projevila svoje sobectví výnosnou spoluprací“ (str. 133).

Zajímavé jsou kapitoly o vzdělání, náboženství, mechanisaci, krásnu, touze po zisku, osobnímu přizpůsobování, reklamě, zdraví, bydlení, zemědělství, výstřednosti a nebezpečí a závěrečná kapitola sociální.

Autor zdůrazňuje, že ve strojové civilisaci musí býti široké masy lidu plnoprávními občany, musejí dosáhnouti nejen gramotnosti, nýbrž i kultury, a to zase kultury založené na nalézání fakt místo na třídní tradici minulosti. Než vzdělání jest něčím více než pouhým nalézáním faktů; vzdělání je myslit — obírat se fakty, jež byly nalezeny. Proto pouze nalézání fakt a správné myšlení může vyhovět dnešním potřebám. Nadešel vlastně čas, kdy se široké masy lidu musejí učit, jak mají myslit. Musíme pamatovat, že hromadná produkce je sociální revolucí, je výrobou pro široké masy, první v historii, a to takovou formou produkce, která proto, že ustavičně roste, musí, je-li správně pochopena a vědecky řízena, odklidit chudobu, lopotu, strach před nezaměstnaností a všechnu disciplinu, jež byla historicky založena na těchto pojmech. Vědecké řízení tohoto nového mechanismu vyžaduje proto vědomí změny a vývoje, které musí nahraditi starou domněnku, že svět zůstává nehybně stát, ten svět, v němž dobrá i špatná stránka všeho byla dávno určena a dobrým byl ten, kdo se řídil zděděnými formulemi. Ve světě ovládaném fakty je proto potřebí, abychom se naučili účtě k faktům; a třeba se můžeme dopustiti mnoha omylů, opravdová účta k faktům nás bezpečně povede, abychom myslili harmonicky se světem, v němž žijeme, místo abychom se honili za podivínskými nápady, kterým by se naše mysl jistě oddávala, kdyby nebylo standardu řídicího naše myšlení. Nastal-li svět hromadné produkce, musíme-li v něm nevyhnutelně žít, pak se musíme stejně nevyhnutelně účastnit všech jeho materiálních výhod, které jsou — více bohatství, více volného času, méně duši ubíjející dřiny. A právě proto, že jde o úplnou lidskou revoluci, musí nastati změna na všech frontách lidského života a snažení, která nebude řízena ani orthodoxní tradicí, ani pouhou citovou vzpourou proti sociální disciplině, nýbrž právě nalézáním fakt a obíráním se jimi. „Nadešel čas“, praví Filene, „kdy všechny naše vzdělávací instituce, počínajíc obecnými školami, musejí se soustředit na velký sociální úkol, totiž naučit široké masy nikoli, nač mají myslit, ale jak mají myslit, a tak zjistit, jak se mají lidé chovati v tomto strojovém věku. Tato výchova musí ovšem začínati už doma; ale může začínati doma pouze tehdy, když rodičové budou dostatečně vzděláni, aby ji mohli začít. Nepodceňuji ten velký úkol. I začátek takové výchovy bude vyžadovat všech znalostí, kterých jen opravdový vychovatel může poskytnout, a vši pomoci, kterou může dát každý fakta nalézající podnikatel. Ale je to vznešený úkol. Jeho dosažení bude nejen dovršením strojové civilisace podle zá-

kladních zásad služby širokým masám, ale i příprava pro široké masy lidu, aby v ní dovedly žít“ (str. 146).

Je pochopitelné, že se lidé v éře strojů vzdávají svých starých teorií o bohu nebo nesmrtelnosti. Tato okolnost sama o sobě není podle autora žádným náboženským úpadkem, naznačuje naopak pouhý úpadek orthodoxnosti, úpadek, který je základním činitelem každého náboženského pokroku. Filenemu je náboženství službou; a je-li to služba bohu, pak je to jen služba, jež se viditelně projevuje ve službě našim bližním. A to je moderní, vědecká produkce a distribuce. Není nesobecká, protože předpokládá sebelásku. Zásada milovati své bližní jako sebe samého neměla by valné ceny, kdybychom neměli samy sebe velmi rádi. Je zřejmě jen třeba osvícení a pochopení, jaké mají naše lidské vztahy skutečně být. To však bude vyžadovati něčeho více než hesel, průpovědí a posvátných textů. Bude to vyžadovati zvědavosti, hledání faktů, sociálního a duchovního badání. Neboť náboženství je především věcí lidských vztahů. V minulosti byla sociální stabilita ve velké míře podmíněna vojenskou kázní a sociální vývoj vojenskou revolucí; nikoli však revolucí proti autoritě, nýbrž revolucí proti některé zvláštní autoritě a za nahrazení jí nějakou jinou autoritou, které zase bylo nutno bezvýhradně poslouchati. Hromadná moderní výroba objevila mimo jiné cestu služby; a tato cesta není už cestou oddanosti k nějakému ideálu, ani mrzké poslušnosti buď k nějakému vůdci nebo posvátnému textu, nýbrž cestou nalézání fakt, cestou pravdy. Lidský život může býti osvobozen pouze tehdy, bude-li nalézati pravdy, a pravda může býti nalezena věčnou zvědavostí. A to právě činí vojenskou formu organizace zastaralou, ať v průmyslu, ve škole nebo v církvi: „Nemůžeme již slepě následovati vůdce a nemůžeme dále zachovávat sociální stabilitu potlačováním vlastních myšlenek. Byl to třídní systém společnosti, který činil takovou taktiku nutnou — systém, v němž každá skupina mohla dosáhnouti kýženeho cíle pouze vyloučením širokých mas. To byly doby chudoby. Toto jsou doby hojnosti. V dnešní době i obchodní úspěch závisí na tom, pokud připustíme masy k blahobytu“ (str. 165). Proto právě budou i náboženské instituce budoucnosti nuceny oddati se opravdově spirituálnímu nalézání fakt a nikoli zachovávání nějakých formulí. Je-li náboženství opravdu službou, je-li záležitostí lidských vztahů, je-li cestou k bohatšímu a bohatšímu životu všeho lidstva, stojíme podle Fileného na začátku největšího a nejširšího náboženského hnutí lidských dějin, neboť naše problémy nejsou již problémem nedostatku a chudoby, to jest problémem, který lze řešit jen vyloučením širokých mas, nýbrž jsou spíše problémem hojnosti, přebytku, toho, čemu říkáme nadprodukce — čili poznáním, že naše schopnost sloužit mocně překonala naše plány služby, a že proto nezbytně musíme vymyslet nové plány, přihlížející k bohatšímu životu pro všechny. Nebude tudíž nové náboženství náboženstvím dočasným, ani takovým náboženstvím, jež by vyžadovalo nějakého odklonu od života. V dobách nesjednocenosti lidí, v dobách, kdy člověk nejen musil věnovati skoro všechnu energii problému potravy, přístřeší a oděvu, ale kdy se zdálo, že se bude musit věčně bránit proti loupeživým výpadům jiných lidských skupin, jediný jeho možný náboženský projev byl útěk do nepřekročitelné svatyně, nebo v tom, že měl jeden den ze sedmi, kdy mohl ustati od práce a přemýšleti, jak nejlépe dovedl, o posvátných věcech. „Ale teď, když věda odkluzuje krutý zápas o existenci, teď, kdy se blaho všech ostatních stalo sobeckou nezbytností nás všech, teď, když jsme poznali, že musíme vykonávati spolupráci se stejnou intenzitou, s jakou jsme zpravidla vedli války, naše náboženství bude a musí býti sedmidenním náboženstvím — náboženstvím, jež není únikem ze života, nýbrž trvalým, tvořivým užíváním lidského života“ (str. 167).

Jednou z nejměšnějších pověr o nastávající průmyslové civilizaci je podle Fileneho domněnka, že větší a větší používání strojů směřuje ke standardisování nebo zmechanisování života. Spočívá-li půvab bytí lidským v tom, že se nikdy nezastavujeme, je-li život lidský proto lidským, protože ustavičně odvrhuje své včerejšky a tvoří zítřky, pak strojová civilizace umožňuje lidstvu, aby mohlo čím dále tím více hovětí svému vlastnímu vkusu jak v jídle a přístřeší, tak i v oděvu; neboť hromadná výroba už svou povahou se musí věnovati produkci a distribuci věcí, kterých lidé potřebují, ať to jsou lodi, boty, nebo pečatní vosk, zdraví, dlouhý život, nebo lepší vzdělání. Hromadná výroba už svou podstatou musí sloužiti všem a musí proto směřovati k osvobození všech, nikoliv od zákonů ovládajících lidskou přirozenost, nýbrž k přípravě pro bohatší a bohatší lidský život. Hromadná výroba osvobozuje život od jeho tradičních formulek, od lhostejného uznávání pouhé autority a povzbuzuje jej k odvážnému hledání fakt; osvobozuje život od místních předsudků a úzkého nacionalismu jakož i od třídních předsudků a třídních tradic a tím jej také zbavuje nutnosti sociálních a mezinárodních válek. Osvobozuje dále lidský život od lopoty ubíjející ducha a od zhoubné chudoby, která tak upíná myšlení každého na pouhé hospodářské zajištění, že život sám se stává zoufale jednotvárným. „Hromadná výroba nezbytně přináší zmechanisování; ale znamená ovládnutí mechanisace lidským životem místo ovládnutí lidského života tradicemi, jež nám brání používatí strojů, které jsme vytvořili“ (str. 175). S tím souvisí nové chápání krásna. Vše, co slouží dobře svému účelu, stává se pro nás krásným, je-li účel toho v souladu s naší potřebou, praví Filene. Domnívati se, že v dnešní civilizaci hromadné výroby není místa pro umělce, je podle autora totéž jako předpokládati, že umění je souborem formulek a předpisů a nikoli životnou silou. Umělci nemohou uniknouti životu, a je-li umění životnou silou, nebudou se ani o to snažit, neboť nebudou nuceni, jako bývali dříve, aby podrobovali svoji práci úzkému a skoro vždycky předpojatému názoru některé hospodářsky vládnoucí třídy. Držeti masy v područí není a nemůže býti částí programu hromadné výroby; naopak masy musí býti osvobozeny, aby se dostaly zpět do oblastí lidského života, z nichž byly kdysi vytlačeny. „Zdá se mi“, praví Filene, „že v tomto osvobození duše člověka musíme viděti začátky nového a krásnějšího, třebaž dosud nechápaného umění.“ Umění má jistě úzký vztah k bydlení. Podle autora můžeme býti jisti, že stavební půmysl, vedený metodami hromadné produkce, vyhne se jednotvárnosti a jednotnosti a bude se snažit o harmonii celku, již usnadní velkorysé plánování. Krásný dům právě jako krásný šat může se státi ošklivým, neharmonisuje-li se svým okolím, leč harmonie, bylo-li jí dosaženo, nezničí individualitu, nýbrž pozveduje ji. Můžeme býti jisti, že v budoucí hromadné výrobě domů budou míti hlavní slovo umělci a architekti; ale budou to umělci a architekti, kteří vědí, že krásy nelze dosáhnouti ani bezmyšlenkovitým lpěním na bezvýznamných formách, ani na anarchistickém sebevyjadřování.

Při všem tom, co bylo dosud řečeno, se nesmí ovšem zapomínat na to, že veliké nebezpečí tohoto věku hromadné výroby spočívá v moci, kterou nám dává do ruky hledání fakt ještě dříve, než jsme poznali, jak je třeba této moci moudře užívati. Nová situace vyžaduje nových znalostí a ani stará vzdělanost, ani stará morálka nestačí pro tyto nové odpovědnosti. „Nestačily ani v minulosti, aby nás odvrátily od válek, ale teď nadešel čas, kdy už nesmí býti žádných válek. Nestačily ani v poslední době, aby nás zachránily před nezaměstnaností; i nastala teď doba, kdy civilizace musí potírati nezaměstnanost, sice nezaměstnanost zničí civilizaci“ (str. 242).

Sociální důsledek? Vystal nový svět. Nedělali jsme pro něj plánů, ale teď musíme plánovitě uvažovat, jak v něm máme žít; a má-li náš plán býti úspěšný, musí harmonisovat se zákony naší existence a se zákony, podle nichž se tento nový svět vytvořil. Podle Fileneho poskytlo nám Rusko nejznamenitější příklad sociálního převratu v lidské historii, ale jeho plány, které tak překvapily svět, byly dělány až po revoluci, nikoli před ní. Leninovy původní plány byly úplně špatné, neproveditelné; ale Lenin to sám postřehl dřív než jeho nepřátelé a nebyl proto nucen vzdáti se svého vůdcovství. Jeho plány na uchvázení moci byly dosti rozumné; ale neměly ničeho společného s jeho vírou v komunismus. Je však něco jiného uchvátiti moc a něco jiného ji podržet. Za Lenina vedení vláda si uvědomila těžké postavení, v němž se ocitla. Nenásledovala tradic jiných vlád. Nejenže zavrhl teorie kapitalismu, ale zavrhl rovněž teorie komunismu. Čelila faktům a jala se vypracovávat plán. Dopouštěla se všech možných omylů. Ale když učinila chybu a ta chyba se ukázala zhoubnou, nevtělili tento omyl do organizace podle způsobu tradičních myslitelů. A tak se tato vláda udržovala za nejnepříznivějších okolností, jaké si lze jen představit, a bolševismus se stal světovou mocí, která v myslích mnohých myslících kapitalistů se vyrovnává kapitalismu. Někteří tvrdí, pokračuje Filene, že je nutno bolševismus rozdrtit, jiní navrhují, že se kapitalismus musí ujmouti sociálního plánování, aby mohla býti sociální revoluce odvrácena. „Můj vlastní názor je, že obchod se musí ujmouti sociálních plánů, ale nikoli za účelem rozdrčení nových teorií, ani pro zachování starých, ale proto, že nastala sociální revoluce. Starý sociální pořádek zašel a žádným způsobem se nemůže vrátit. Žijeme v novém světě. Je to svět, v němž hromadná výroba spříznila každého s každým; a proto musíme ve svých plánech míti všechny na mysli“ (str. 246).

Jediná věc, kterou nutno podle autora vykonati, jest ovládnouti průmyslovou techniku stejně tak, jak byla ovládnuta v americkém průmyslu hromadná výroba. Neboť konec konců je to tato nová technika, jež ve skutečnosti mění lidský život, která zvyšuje životní úroveň. Je to tato technika, jež zmnohonásobuje produktivitu práce, takže všem jsou přístupny nejen nezbytné životní potřeby, nýbrž i rostoucí pohodlí a přepych spolu s rostoucím volným časem, které umožňují širokým masám lidu, povznést se nad pouhý existenční zápas a věnovati více pozornosti vzdělání a společenské a duchovní kultuře. Je to technika hromadné produkce, která je tak úspěšná, že když jí použijeme, rozřeší skoro automaticky problémy, jež byly dosud považovány za nerozřešitelné. Hromadná výroba se musí tudíž věnovati řešení sociálních plánů. Podnikání jest vládou tohoto moderního světa. Podnikání může sloužit širokým masám, může zaměstnati široké masy, a porozumí-li povaze nového sociálního uspořádání, může prodati širokým masám vše, k výrobě čehož zaměstnává široké masy lidí. Nebude to revoluce, nýbrž spíše uznání a poznání revoluce, která už nastala. „Není již třeba chudoby ani nezaměstnanosti; a není nám ani třeba se učit nové průmyslové technice. Je jen třeba aplikovati techniku, které jsme se naučili. A to je technika hromadné výroby. Je to technika úspěšného života ve strojovém věku — v éře, kdy blahobyť každého z nás závisí tak vitálně na blahobytu všech“ (str. 251).

Spis Fileneho opatřil předmluvou Jindřich Waldes, doslovem jeho překladatel Bertý Ženatý. Továrník Waldes je přesvědčen, že poznáme, až zásady autorovy proniknou do nejširších vrstev, že jeho činnost měla pro civilisaci a svět stejný význam, jako kterýkoli jiný průkopnický čin na zemi, na moři neb ve vzduchu. Věří, že vzklíčí z nich dobro pro náš národ.

A. Klimt.